

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ СЕЛА ТА НАПРЯМКИ ЇХ ПОДОЛАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Досліджено демографічні проблеми формування трудових ресурсів села, а саме формування трудових ресурсів в сільських місцевостях Житомирської області. За результатами проведених досліджень розроблено рекомендації щодо можливих шляхів вирішення демографічних проблем формування трудових ресурсів села

Постановка проблеми. На сучасному етапі одним з вагомих чинників, що впливають на формування та розвиток трудових ресурсів села є наявність широкого кола демографічних проблем. Серед цих проблем насамперед необхідно визнати старіння сільського населення та різке зменшення народжуваності, що пов'язані із загостренням проблем функціонування сім'ї як осередку відтворення населення, зниженням її демографічного потенціалу.

Поглибилася деформація шлюбно-сімейних процесів, започаткованих ще у 1960-х роках. Поширилися такі явища, як відкладання шлюбів і народження дітей, безшлюбне материнство та соціальне сирітство (покинуті батьками діти), зменшилася кількість зареєстрованих шлюбів, збільшилася кількість розлучень та вдів. Навіть у 2003 році, коли показники шлюбності в Житомирській області зросли, кількість зареєстрованих шлюбів була в 1,3 раза меншою, ніж у 1989 році; 28,6 відсотка дітей, народжених жінками молодше 20 років, є позашлюбними, 17 відсотків сімей з дітьми - неповними.

Спостерігається масове поширення бездітності та одностатності: дві третини сімей сільських місцевостей Житомирської області мають лише одну дитину. Середня кількість членів у сім'ї практично не змінюється з 1989 року і становить 3,4 особи.

Загострюються проблеми матеріального утримання і виховання дітей у сім'ях, особливо молодих, багатодітних та неповних, з несприятливим морально-психологічним мікрокліматом.

Практично не впливає на багатодітність такий економічний фактор, як потреба в робочих руках для селянських господарств та матеріальному забезпеченні в старості. Масове залучення жінок у суспільне виробництво, необхідність у задоволенні їх освітніх, професійних та громадських інтересів зумовили малодітність та бездітність. Унаслідок цього протягом останніх 10-15 років дітородна ситуація в сім'ях Житомирської області значно погіршилася. Стрімке зниження рівня життя і утворення глибокого розриву між його стандартами та реальним рівнем призвели до того, що 80 відсотків молодих подружніх пар віддає перевагу не дводітності, а створенню умов для забезпечення належного рівня доходів, близько двох третин – наявності окремої квартири.

Метою дослідження є вивчення демографічних проблем формування трудових ресурсів в сільських місцевостях Житомирської області та розробка рекомендацій щодо можливих шляхів вирішення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основною причиною загострення демографічної кризи в Україні є зниження до критичного рівня народжуваності. Сучасний її стан такий, що забезпечується лише половина потрібного для відтворення населення, тобто для заміни покоління батьків тією ж кількістю покоління дітей. Україна перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбувається вже незворотне руйнування демографічного потенціалу, що призвело до втрати сприятливих умов для відновлення 48-мільйонної чисельності населення. Особливо критичний прояв

демографічна криза має в сільських місцевостях. Так, в Житомирській області сумарний показник народжуваності зменшився з 1,9 дитини в 1989 році до 1,1 у 2001 році. Зростання сумарного коефіцієнта народжуваності у 2002-2003 роках (до 1,2 дитини в розрахунку на 1 жінку в 2003 році) зумовлено народженнями, відкладеними під час гострої економічної кризи.

Процес зниження народжуваності має глобальний характер і зумовлений цілим рядом причин – економічних, соціальних, психологічних, біологічних. Це насамперед зміни в соціальному статусі жінки, розширення сфери її позасімейних інтересів, підвищення рівня освіти та зайнятості. Багаторазове зниження дитячої смертності зробило неактуальним народження багатьох дітей як основи родинного благополуччя та гарантії забезпечення батьків у старості.

Задоволення потреби в дітях, у материнстві і батьківстві вступає у суперечність з рядом інших потреб, які є простішими, ніж нижчий рівень життя. Якщо заможні верстви населення співвідносять витрати часу та грошей на забезпечення майбутнім дітям необхідного фізичного, інтелектуального розвитку та професійної підготовки із задоволенням власних потреб у розвитку та дозвіллі, то бідні враховують елементарні потреби в їжі, одязі, житлі.

Український негативний вплив на рівень народжуваності справило руйнування системи дошкільного та позашкільного виховання, незадовільний стан репродуктивного здоров'я населення і насамперед жінок, значна частина яких працює у шкідливих умовах. Як засіб планування сім'ї використовується штучне переривання вагітності, наслідком чого є викидні і небажане безпліддя.

Переважно через низьку народжуваність Україна за період 1993-2006 років утратила понад 4 млн. населення, в тому числі Житомирська область – більше 100 тис. Криза супроводжується не лише швидким

зниженням народжуваності і, як наслідок, надзвичайно низьким її рівнем, а й деформацією структури народжуваності та народжених (за черговістю, їх розподілом за віком матері, її шлюбним станом та іншими ознаками). У зв'язку з цим деформується віковий склад населення, зменшується його демографічний і трудовий потенціал.

З огляду на загальноєвропейські тенденції немає підстав очікувати найближчим часом істотного збільшення сумарних коефіцієнтів народжуваності. У зв'язку з тим, що відкрите суспільство сприяє орієнтації на західні високі стандарти рівня життя, більшість сімей відмовлятиметься від народження другої дитини і дітей наступної черговості, тобто репродуктивна діяльність обмежуватиметься.

Для відновлення репродуктивного здоров'я населення, яке погіршилося у період кризи, будуть потрібні додаткові витрати порівняно з тими, які здійснювалися на потреби підтримання здоров'я за звичайних умов, що також може впливати на зниження народжуваності. Втрати внаслідок епідемії ВІЛ/СНІДу в 2007-2015 роках можуть становити близько 100-200 тис. осіб, що також справлятиме істотний вплив на формування молодих поколінь.

До 2010 року найбільш імовірним є збереження сумарного коефіцієнта народжуваності на сучасному рівні – 1,2 дитини у розрахунку на 1 жінку, але згодом можна очікувати на його підвищення до 1,3-1,4. Однак і це не забезпечить навіть простого заміщення поколінь.

Кризовий стан генеративної активності населення даватиметься взнаки протягом життя кількох поколінь, і не лише в сім'ї, а й в усьому суспільстві, навіть у разі зміни ситуації. Тобто у майбутньому спостерігатиметься хвилеподібна динаміка чисельності населення і його вікових контингентів, що може стати істотною перешкодою на шляху сталого розвитку України.

Значний вплив на наявність демографічних проблем в процесах формування трудових ресурсів сільських місцевостей Житомирської області справляє підвищення рівня захворюваності та смертності населення.

Загальна захворюваність населення в Україні значною мірою збільшилася протягом останніх 90 років. Якщо між двома (1979 і 1989 років) останніми переписами населення поширеність захворювань зросла на 16,3 відсотка, то за період між переписами 1989 і 2001 років – на 40,4 відсотка. У 1989-2006 роках швидкими темпами збільшувалося поширення хвороб системи кровообігу (в 2,9 раза), сечостатевої системи (в 1,9 раза), органів травлення (в 1,8 раза). Особливо непокоїть втрати здоров'я дітей, рівень захворюваності яких збільшився з 1416 випадків у 1989 році до 1745,9 у 2006 році, в тому числі ендокринної системи з 31 до 96,6, органів травлення – з 82,4 до 133,9,

сечостатевої системи – з 17,6 до 40,5, і вроджені аномалії – з 11 до 23,3 випадку відповідно. Серед позитивних тенденцій слід відзначити зниження рівня інфекційних і паразитарних хвороб.

Спостерігається погіршення репродуктивного здоров'я населення. Так, майже 68 відсотків пологів відбувається з ускладненнями. За даними обстежень, питома вага безплідних становить близько 7 відсотків жінок дітородного віку, тобто майже 870 тис. подружніх пар є безплідними через захворювання жінок.

Що ж стосується сільських місцевостей Житомирської області, вони не є виключенням з загальнодержавної картини (табл. 1).

Таблиця 1. Показники здоров'я населення сільських місцевостей Житомирської області

Показник	2006	2007 очікуваний	2008 прогноз
Захворюваність населення на 100 тис. нас. всього	62123,4	64345,8	64986,1
в т.ч. – хвороби системи кровообігу	2753,1	2798,6	2801,6
– травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	5004,8	5093,4	5100,3
– злоякісні новоутворення	705,8	751,3	758,1/td>
– активний туберкульоз	82,6	83,1	84,1
– хвороби органів дихання	25867,8	25898,8	25901,4
– хвороби органів травлення	2674,1	2698,6	2684,1
Смертність населення за основними причинами на 100 тис. населення, всього	1818,4	1821,6	1831,4
в т.ч. – хвороби системи кровообігу	1256,1	1276,4	1299,3
– травми та отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	146,4	158,3	167,3
– новоутворення	177,3	179,2	187,6
Материнська смертність на 100 тис. живонароджених	0,0	0,0	0,0
Смертність дітей до 1 р. життя на 1000 живонароджених	11,01	9,5	9,2
в т.ч. – чоловіки	60,00	60,09	60,19
– жінки	73,18	73,09	73,12

Таким чином, як можна бачити з даних, наведених в таблиці 1 протягом 2006-2008 років очікується збільшення рівня захворюваності за всіма найбільш поширеними хворобами, що пояснюється низьким рівнем медичного обслуговування та несприятливою екологічною ситуацією. Єдиною позитивною тенденцією в показниках здоров'я населення сільських місцевостей Житомирської області є зниження рівня смертності дітей протягом 2006-2008 років з 11,01 до 9,2 дітей на 1000 живонароджених.

Викликає занепокоєння істотне відставання України від розвинутих європейських країн за показником очікуваної тривалості життя. За даними ВООЗ, у 2005 році це відставання становило 5,5 від країн Центральної та Східної Європи і 10,9 – від країн ЄС. Надлишкова передчасна смертність (до 65 років) зумовлює втрату майже 11 років загальної тривалості життя, що на 3 роки більше, ніж у країнах Центральної та Східної Європи, і на 6 років – ніж у країнах ЄС. Різниця у тривалості життя чоловіків і жінок в Україні перевищує 11 років, тоді як в економічно розвинутих країнах цей

показник становить 5-6 років. Ризик смерті для чоловіка у віці 20-24 роки перевищує ризик для жінки у 3,3 раза, а імовірність смерті у працездатному віці для чоловіка досягає 37 відсотків.

Основними складовими незворотних демографічних втрат є високий рівень смертності дітей віком до 1 року та чоловіків працездатного віку (через надмірну смертність від хвороб системи кровообігу та внаслідок дії зовнішніх факторів). Цей показник є одним з найвищих у Європі.

Смертність від інфекційних і паразитарних хвороб та дії зовнішніх факторів, що піддається усуненню засобами сучасної медицини та соціально-гігієнічної профілактики, перевищує рівень країн Центральної та Східної Європи і ЄС у 2,3 та 3,6 рази відповідно. Ці причини викликають 11,3 відсотка загальної кількості летальних випадків (у країнах Центральної та Східної Європи – 7,7, країнах ЄС – 7,1 відсотка). Серед першорядних причин смертності від дії зовнішніх факторів найбільшої шкоди завдає травматизм, вчинення вбивств та самогубств.

Основними причинами втрати здоров'я, зростання смертності та зниження очікуваної тривалості життя є низький рівень і несприятливі умови життєдіяльності значної частини населення Житомирської області, низька ефективність існуючої системи охорони здоров'я, поширеність шкідливих звичок та нехтування нормами здорового способу життя.

Також на сучасному етапі особливо гостро постала проблема міграції населення. Міграційні втрати за 1989-2006 роки становили 595,7 тис. осіб, а в містах – 690 тис. (у селах за рахунок міграції збільшилися на 94,3 тис. осіб). Оскільки серед мігрантів переважають представники найбільш продуктивних у дітородному та економічному відношенні вікових груп населення, опосередковані втрати перевищують прямі.

Основна маса осіб, що вибули з України, не має наміру повертатися. Еміграція за межі країни характеризується масштабним “відпливом мізків”.

Із зменшенням інтенсивності стаціонарної міграції значного поширення набули зовнішня трудова міграція, рух біженців і транзит нелегальних мігрантів.

Низький рівень оплати праці, особливо в еквіваленті до іншої валюти, значне безробіття перетворюють трудову міграцію на основний засіб забезпечення прийняттого рівня життя значної частини населення країни. Трудові міграційні поїздки до країн СНД, Західної і Центральної Європи стали поширеним явищем: їх обсяги, за найбільш вірогідними оцінками, становлять близько 2 млн. осіб у середньорічному обчисленні, при цьому за сприяння офіційних посередників за кордоном працевлаштовано близько 40 тис. осіб.

Більшість громадян України у країнах-реципієнтах приховує свої справжні наміри і, по суті, перебуває там на нелегальному становищі. Наслідком цього стає їх соціальна незахищеність, залежність від роботодавців і посередників. Висококваліфіковані українські спеціалісти часто працюють не за спеціальністю, займаються некваліфікованою роботою, що призводить до зниження їх професійного рівня.

Основною тенденцією внутрішнього обміну населенням є переміщення осіб до столиці. Починаючи з 1995 року Київ є єдиним регіоном України, де спостерігається стабільне додатне, зростаюче сальдо міграції; на нього припадає майже дві третини загального обсягу міграційних втрат регіонів-реципієнтів.

Значний негативний вплив на формування трудових ресурсів Житомирської області справляє старіння населення. Демографічне старіння, яке є невід'ємною частиною демографічного розвитку, зафіксовано в Житомирській області у середині ХХ століття: за період між переписами 1959 та 2001 років частка осіб у віці 60 років і старше зросла з 10,5 до 21,4 відсотка. У сучасних умовах особливостями цього процесу, зокрема, є старіння майже виключно через зниження народжуваності, а не за рахунок підвищення тривалості життя в старших вікових групах, різка нерівномірність старіння

за типами населених пунктів Житомирської області (за даними перепису 2001 року, частка осіб у віці 60 років і старше в містах становила 19,1, а у сільській місцевості – 26,1 відсотка) та за статтю (на 100 жінок віком 60 років і старше припадає 56 чоловіків, у тому числі в містах – 59, а в селах – 54).

Зростання частки осіб пенсійного віку призводить до збільшення обсягів споживання суспільних ресурсів на соціальне забезпечення в старості. За умов обмеженості таких ресурсів поширюється бідність та поглиблюється соціальна нерівність за віком. Бідність населення похилого віку зумовлює посилення тиску осіб пенсійного віку на ринок праці та додаткові матеріальні обов'язки працездатного населення.

Підвищення частки осіб похилого віку формує специфічні потреби у товарах і послугах, житлі, медичному та соціальному обслуговуванні.

Різниця в тривалості життя за статтю призводить до поширення жіночої самотності в похилому віці.

Зміни у співвідношенні поколінь впливають на міжпоколінні відносини у сім'ї та суспільстві, зокрема загострюють антагонізм між молоддю та особами похилого віку, платниками податків і пенсіонерами.

Для подолання існуючих демографічних проблем в Україні взагалі та в Житомирській області необхідно мобілізувати зусилля всіх компетентних органів з метою розробки та виконання зваженої державної програми виходу нашої держави з демографічної кризи. На сьогоднішній день певні заходи для досягнення поставлених цілей вже приймаються. Так, була розроблена та прийнята до виконання Концепція демографічного розвитку України на 2005-2015 роки. Дана концепція передбачає підвищення якості життя населення на основі поєднання демографічних цілей із стратегією досягнення сталого соціально-економічного розвитку, технології прийняття рішень і розподілу ресурсів на всіх рівнях управління. Особливого значення набувають фактори подолання бідності та захисту навколишнього

середовища. На період 2005-2015 років ставиться завдання подолання негативних тенденцій відтворення населення, їх зрушення в бік поліпшення.

В свою чергу для подолання демографічних проблем Житомирської області було видане розпорядження № 250 від 10.07.07 р. "Про затвердження плану заходів щодо реалізації в області Стратегії демографічного розвитку на період до 2015 року".

Документ виданий з метою створення належних умов для відтворення населення, подолання депопуляції, підвищення якості та рівня життя населення, збереження його життєвого і трудового потенціалу.

Згідно з розпорядженням, затверджено план заходів щодо реалізації в області Стратегії демографічного розвитку на період до 2015 року, який передбачає:

- забезпечувати своєчасну та в повному обсязі виплату державної допомоги сім'ям з дітьми, одноразової допомоги при народженні дитини;

- сприяти у розвитку малого підприємництва шляхом створення умов для суб'єктів господарювання в усіх сферах економічної діяльності;

- провести моніторинг ефективності функціонування мережі дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів з метою недопущення їх необґрунтованого закриття;

- забезпечувати доступність дошкільної освіти у сільській місцевості;

- проводити інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на запобігання епідемії ВІЛ/СНІДу, збереження здоров'я, пропагування здорового способу життя;

- умови для активного розвитку масової фізичної культури та спорту шляхом розширення доступу дітей та підлітків до фізкультурно-спортивних і оздоровчих закладів;

- забезпечувати доступність до інформаційних матеріалів та надання профорієнтаційних послуг громадянам літнього віку, які зберегли працездатність і бажають працювати та звертаються до державної служби зайнятості;

– поширювати соціальну рекламу щодо пропаганди позитивного іміджу сім'ї та її соціальної підтримки, проводити широкомасштабну інформаційну кампанію для популяризації сімейного способу життя, формування національних сімейних цінностей, з питань здорового способу життя та збереження репродуктивного здоров'я.

Фінансування витрат на реалізацію визначених заходів здійснюватиметься за рахунок коштів, передбачених на це у відповідних бюджетах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зазначити, що демографічні проблеми справляють значний вплив на формування та розвиток трудових ресурсів сільських місцевостей Житомирської області. Але вжиття відповідних заходів компетентними органами як на державному, так і на регіональному рівні дають надію на поступове зниження негативного впливу демографічних чинників на розвиток трудових ресурсів.

Список використаної літератури:

1. *Бугуцький О.А.* Демографічна ситуація та використання людських ресурсів на селі / Інститут аграрної економіки УААН. – К., 1999. – 280с.

2. *Власенко Н.С., Герасименко Г.В.* Демографічна криза в Україні: причини та наслідки / Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України; Державний комітет статистики України / С.І. Пирожков (ред.). – К., 2003. – 232 с.

3. Демографічна криза в Україні: Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України; Інститут економіки / Валентина Стешенко (ред.). – К., 2001. – 560 с.

4. Дослідження в Україні проблем економіки праці, демографії, соціальної економіки і політики (науково-інформаційне видання) / Академія економічних наук України / Т.А. Заяць (відп.ред.) Семен Іванович Бандур (уклад.), Дем'ян Петрович Богиня (уклад.). – К., 2000. – 70 с.

5. *Заставний Ф.* Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної) / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 348 с.

6. Наука і соціальні проблеми суспільства: харчування, екологія, демографія: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 травня 2006 р.: У 2 ч. / О.І. Черевко (відп.ред.) – Х. : ХДУХТ, 2006.

7. *Рогожин О.Г.* Демографічні перспективи українського села: Історичні передумови, регіональний аналіз і моделювання / Інститут проблем національної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. – К. : Ін-т проблем національної безпеки, 2004. – 295 с.

8. *Снытко Н.И.* Социальные проблемы демографического старения / НАН Беларуси; Институт философии {Минск}. – Минск : ИООО “Право и экономика”, 2001. – 205 с.

9. Матеріали офіційного веб-сайту Головного управління статистики у Житомирській області – www.stat.ic.zt.ua.

10. Матеріали офіційного веб-сайту Житомирської обласної державної адміністрації – www.zhitomir-region.gov.ua.

РУДНИЦЬКИЙ Леонід Володимирович – аспірант кафедри фундаментальних економічних дисциплін Державної академії статистики, обліку та аудиту

Наукові інтереси:

– управління трудовими ресурсами в сільських місцевостях

Анотація

Дана стаття присвячена дослідженню демографічних проблем формування трудових ресурсів села. В рамках даної статті досліджені проблемні питання формування трудових ресурсів в сільських місцевостях Житомирської області. За результатами проведених досліджень розроблені рекомендації щодо можливих шляхів вирішення демографічних проблем формування трудових ресурсів села.

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию демографических проблем формирования трудовых ресурсов села. В рамках данной статьи исследованы проблемные вопросы формирования трудовых ресурсов в сельских местностях Житомирской области. По результатам проведенных исследований разработаны рекомендации относительно возможных путей решения демографических проблем формирования трудовых ресурсов села.

The summary

This article is devoted to research of demographic problems of formation of a manpower of village. Within the limits of given clause problem questions of formation of a manpower in countrysides of Zhitomir district are investigated. By results of the lead researches recommendations concerning possible ways of the decision of demographic problems of formation of a manpower of village are developed.

РУДНИЦЬКИЙ Леонід Володимирович – аспірант кафедри фундаментальних економічних дисциплін Державної академії статистики, обліку і аудиту; наукові інтереси – управління трудовими ресурсами в сільських місцевостях; телефон - +380935345126